

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

Perspectiva de gènere i ensenyament universitari

Aplicació a assignatures d'Economia i Història

Bartual-Figueras, M. Teresa

Universitat de Barcelona
Facultat d'Economia i Empresa
Avinguda Diagonal, 690-696
08034 Barcelona (Espanya)
jturmo@ub.edu

Carbonell-Esteller, M.

Universitat de Barcelona
Facultat d'Economia i Empresa
Avinguda Diagonal, 690-696
08034 Barcelona (Espanya)

Carreras-Marin, A.

Universitat de Barcelona
Facultat d'Economia i Empresa
Avinguda Diagonal, 690-696
08034 Barcelona (Espanya)

Turmo-Garuz: J.

Universitat de Barcelona
Facultat d'Economia i Empresa
Avinguda Diagonal, 690-696
08034 Barcelona (Espanya)

- 1. RESUM:** És important que la perspectiva de gènere es consolidi en els àmbits acadèmics, institucionals i en les polítiques públiques.
Als plans docents de molts graus universitaris hi ha una mancança d'aquesta perspectiva, la qual cosa comporta menystenir una part important de l'activitat econòmica i social, que afecta a les dones.
Aquesta comunicació té com objectiu la sensibilització dels/les estudiants en aquesta temàtica mitjançant la seva introducció en assignatures d'Economia i Història.
- 2. ABSTRACT:** Gender mainstreaming should be incorporated in academic institutions and public policy.

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

There is a lack of gender perspective in educational plans of many university degrees, which leads to neglecting an important part of economic and social activity that affects women.

The main objective of this communication is to make students aware in this subject through introducing specific topics in courses of Economics and History.

3. PARAULES CLAU: Gènere, història i economia.

KEYWORDS: Gender, History and Economics.

4. DESENVOLUPAMENT:

1. La perspectiva de gènere

La preocupació pels problemes de gènere ha estat relacionada amb la reivindicació igualitària del paper de la dona a la societat donant lloc a un moviment feminista que es desplegà en dues onades. La primera onada (finals s. XIX i principis del s. XX) va permetre la consecució de la ciutadania de les dones, del dret a vot i a ser elegides. La segona onada, des de mitjans dels 60 fins avui, ha anat més enllà de la igualtat formal i jurídica per arribar a una igualtat real, mitjançant la transformació de les relacions entre els gèneres, de les institucions, del mercat de treball i de les pràctiques socials.

L'elaboració teòrica del feminisme ha crescut a mesura que el moviment avançava. Kate Millet (1971) començar definint el Patriarcat: "les relacions de poder que s'estableixen entre les persones per raó de sexe, ara i en totes les societats històriques. És una relació política perquè s'estableix per dret de naixement, relacions de dominació i subordinació en detriment de les dones" (Millet, 1971). Lerner (1986) afegeix: "el patriarcat és la manifestació i la institucionalització del domini masculí sobre les dones i els nens de la família i l'ampliació d'aquest domini masculí de les dones a la societat en general". El concepte evoluciona cap un terme més dinàmic: gènere o Gender System (Scott, 1986) que té per objectiu diferenciar els factors biològics que determinen el sexe de les construccions socials, històriques i culturals que determinen les identitats masculines i femenines, la qual cosa implica l'existència de relacions asimètriques de poder.

El Gender System implica el reconeixement de que la Igualtat és un valor social que no ha de limitar-se a les diferenciacions estadístiques o a formulació de lleis, sinó que ha de plantejar-se com una estratègia de canvi de rols, d'estructures familiars, socials, organitzatives i institucionals, involucrant a totes les persones en el procés d'aplicació. La seva capacitat inclusiva va permetre que ràpidament es consolidés el concepte en els

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

àmbits acadèmics, institucionals i en l'elaboració de polítiques públiques (gender mainstreaming o transversalitat).

Segons això, el mainstreaming hauria d'afectar a la planificació, avaluació i a les estructures acadèmiques per garantir la formació de persones en la igualtat. En aquest marc, aquesta comunicació pretén incidir en la línia descrita i respon a la inquietud per d'un grup de professors i professores de la Facultat d'Economia i Empresa de la UB sobre la necessitat d'incorporar la perspectiva de gènere a la docència i de proporcionar una visió global i crítica de les assignatures d'Economia i Història.

2. El marc normatiu

En el marc legislatiu, la introducció dels temes d'igualtat de gènere a la universitat espanyola comença a l'any 2003 amb la Declaració dels Ministres d'Educació celebrada a Berlin, on s'expressa la necessitat d'introduir la perspectiva de gènere en les titulacions i estructures acadèmiques com part específica del mainstreaming.

L'any 2007, s'aprova la Llei Orgànica 3/2007 per a la igualtat efectiva de dones i homes, on es regula la integració del principi de igualtat en la política educativa (títol II, art. 24), i la igualtat a l'àmbit universitari assenyalant el paper de la universitat com a transmissor dels valors d'igualtat entre homes i dones (art. 25). S'afegeix que les administracions públiques hauran de promoure la inclusió en els plans d'estudi de la matèria d'igualtat entre homes i dones així com la creació de postgraus específics i estudis especialitzats en la matèria. Per la seva banda, l'Agència Nacional d'Avaluació i Qualitat (ANECA) en el seu protocol també regula aquest principi.

A l'any 2010, la Comissió Europea va aprovar incloure la educació i formació com element essencial de desenvolupament intel·ligent, sostenible i inclusiu en l'estratègia "Europa 2020". La Llei 14/2011 de la Ciència, la Tecnologia i Innovació destaca, també, la necessitat d'incorporar l'enfocament de gènere amb caràcter transversal així com de promoure els estudis de gènere (Donoso i Velasco, 2013).

D'altra banda, en la definició i construcció de l'Espai Europeu d'Educació Superior, (EEES), s'estableix la necessitat de formar al estudiants en competències que permetin afrontar els canvis econòmics i socials i prendre consciència dels valors i de la igualtat entre homes i dones (González i Wagenaar, 2003).

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

3. El dèficit de la perspectiva de gènere en els plans d'estudi universitaris.

La introducció de la perspectiva de gènere precisa de la sensibilització, revisió d'objectius, transformació de cultures organitzatives i compromís de les institucions. No obstant, la seva introducció en els currículums dels estudis de grau no ha anat més enllà de la posada en marxa d'algunes assignatures optatives o determinades temàtiques derivades de la preocupació d'alguns professors i professores. Tampoc s'ha introduït una transversalització en les estructures universitàries.

A més, l'orientació dels plans d'estudi oficials sovint ha estat marcada per la tradició de les corrents de pensament dominant quedant escasses possibilitats d'expressió per la crítica. Així doncs, les memòries de grau no expliciten, en general, ni competències genèriques ni específiques on es mencionin la formació en gènere. En algun cas, es fa menció a la igualtat en sentit ampli i, d'acord amb les regulacions de l'ANECA, s'adverteix que la definició de les competències s'ha determinat prenent en consideració els drets fonamentals i la igualtat d'oportunitats entre homes i dones.

4. La importància d'introducció de la perspectiva de gènere en les assignatures d'Economia i Història.

La incorporació de la perspectiva de gènere en els currículums influeix directament en el procés d'aprenentatge proporcionant nous elements d'aproximació i comprensió de la realitat social. El qüestionament dels estereotips de gènere permet posar de manifest que les condicions socials de desigualtat entre homes i dones responen a un complex sistema de relacions socials i de poder (el patriarcat). Incideix, al mateix temps, en l'efecte que tenen les relacions de gènere en la interpretació i lectura de la disciplina acadèmica evidenciant les perspectives parcials, de caire fonamentalment masculí.

4.1 Economia i Gènere

Freqüentment es defineix la economia com l'aplicació de recursos escassos a la producció de bens i serveis que seran intercanviats en el mercat. D'aquesta definició és després que el que no passa pel mercat, i això inclou moltes de les activitats realitzades per les dones (treball domèstic i de cures), no s'incorpori com objecte d'estudi de l'economia. És a dir, l'anàlisi econòmic només considera econòmic l'esfera mercantil de l'activitat, això és, aquella que té una contraprestació monetària i, en conseqüència, no aborda el paper de la producció domèstica en el sistema econòmic. Es fonamenta, doncs, en el procés de producció i no en les forces que determinen el procés de la vida i que estan vinculades a necessitats, aspiracions, inseguretats i conflictes. Amb aquestes premisses, les teories econòmiques no permeten plantejar elements centrals com el procés de reproducció social

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

de la població, la qual cosa implica considerar les condicions de vida com un efecte final del procés de producció i d'acumulació de capital (Picchio, 2009).

Aquesta definició d'economia, amb un clar biaix neoclàssic, resta incompleta, doncs pren com única referència el mercat i ignora els aspectes econòmics i socials que afecten a la participació dels individus en el sistema econòmic, així com altres aspectes, com ara el que fa referència al medi ambient. L'economia ortodoxa s'associa, també, al raonament lògic, la formalització, la neutralitat analítica i l'abstracció. Els models econòmics es construeixen sobre la base de decisions racionals de l'homo economicus (individus adults, autònoms, sense necessitat de realitzar tasques de cura ni de treball domèstic) que es comporten optimitzant les seves eleccions subjectes a certes restriccions externes. Son persones amb les preferències completament desenvolupades, sense infantesa ni vellesa, que no depenen de ningú ni tenen cap responsabilitat i la seva interacció amb la societat es a través del mercat (Ferber i Nelson, 1993). Una visió més acurada permet observar que aquesta suposada objectivitat de la ciència econòmica està basada, no obstant, en la conducta humana i, en conseqüència, incorpora implícitament la construcció social, els interessos i prejudicis del sector dominant de la societat, adoptant en realitat una visió androcèntrica i esbiaixada de la ciència (Carrasco, 2005; Pérez-Orozco, 2005).

En aquest context, el nostre objectiu és introduir una visió crítica envers la pretensió d'universalització i objectivitat de les teories econòmiques reivindicant una visió multidisciplinària i posant de manifest la interdependència entre les esferes de producció (mercat) i de la reproducció social (àmbit domèstic i de cures) així com el paper d'aquesta última en la reproducció del sistema econòmic. Aquesta incorporació permetrà evidenciar la incapacitat de l'economia neoclàssica per explicar, per exemple, la participació laboral de les dones, les diferències salarials o la segmentació del mercat de treball i permet, alhora, establir crítiques als instruments, metodològicament reduccionistes, de mesura de l'activitat econòmica (PIB, taxa d'ocupació...). També permetrà realitzar l'anàlisi diferencial de l'efecte de les polítiques públiques o de les crisis. Es tracta de visibilitzar l'existència d'un sistema més complex, no inclòs en l'esquema analític ortodox, i que esdevé fonamental per la sostenibilitat del conjunt socioeconòmic.

4.2 Història i Gènere

En termes general pot afirmar-se que tradicionalment la Història que recollien els llibres de text havia estat protagonitzada per individus notables que majoritàriament eren homes que havien fet gestes importants. Aquest paradigma va ser qüestionat en diferents moments i desde diferents perspectives però va ser a la dècada dels setanta que l'obra de Renate Bridenthal i Claudia Kooz titulada *Becoming visible: women in European history* va plantejar la qüestió clau: l'absència de les dones en la Història significava que no en formaven part o que havien estat invisibilitzades. Aquesta reflexió va acompanyar l'emergència de la història

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

de les dones com una nova pràctica del quefer historiogràfic que va permetre fer emergir, visibilitzar les dones que van existir en el passat. Als anys 80 l'aparició, de la mà de Joan Scott, del gènere com a categoria d'anàlisi va permetre incorporar la dimensió de gènere en la pràctica de la investigació històrica i es d'aquí es va anar estenent a altres branques de les ciències socials.

La història des de la perspectiva de gènere ha permès desmuntar molts tòpics. Per exemple, el tòpic o la creença de que les dones han començat a treballar a partir de la dècada dels 80 del segle XX.

Desfent tòpics en relació a dona i treball

Avui resulta insostenible el tòpic de la dona treballadora com a producte de la revolució industrial. Molt abans de l'aparició de fàbriques, la immensa majoria de les dones havia de treballar per sobreviure. Aquestes treballaven no només en les tasques derivades del consum i la reproducció sinó també, i sobretot, en les derivades de la producció i la distribució de productes primaris, manufactures i serveis. En les societats pre industrials el treball es portava a terme en l'àmbit integrat per la fusió de tasques productives, reproductives i derivades del consum. Les tasques domèstiques, en tant que estaven integrades en l'activitat econòmica i en el procés de treball, tenien una importància econòmica clau. La preparació del menjar, la conservació dels aliments, l'elaboració dels vestits, el treball al taller o al camp, o la criança dels fills estaven visibilitzades i tenia una importància econòmica clau. L'arribada de l'economia de mercat i del nou paradigma liberal va invisibilitzar el treball vinculat a la cura i el va buidar de contingut econòmic. Es per això que l'estudi de societats passades contribueixen a qüestionar molts tòpics. L'esquema liberal de divisió del treball en funció del sexe, segons el qual les tasques domèstiques són una activitat no laboral i no remunerada dins la llar, mentre que les tasques productives són les que corresponen al treball remunerat fora de la llar, és un producte històric. L'estudi del passat ens ensenya que aquesta concepció, sovint allunyada de l'anàlisi empírica s'ha construït històricament a mesura que es desenvolupava el nou estat liberal i l'economia de mercat. El problema en tot cas residia en establir quin era el grau i els tipus de divisió del treball en funció del sexe en una societat determinada i en un moment concret. Un anàlisi més acurat confirmaria que en molts pocs moments al llarg de la història s'ha generalitzat el model de salari (o ingrés) únic del pater familias. En definitiva, l'aproximació històrica mostra que el model d'home guanyador de pa (male-bread-winner) no ha estat dominant en la història (Janssens, 1994; Borderias, Carrasco & Torns, 2011).

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

5. Proposta d'implementació de la perspectiva de gènere a l'aula. Elements d'anàlisi i reflexió (projecte en desenvolupament)

La implementació transversal de la perspectiva de gènere que presentem està recolzada per un projecte d'innovació docent de la Universitat de Barcelona. Aquest projecte té com a principal objectiu el desenvolupament de coneixements, habilitats i competències essencials per sensibilitzar als estudiants de grau sobre les causes de la desigualtat de gènere i instar, al mateix temps, elements per garantir la igualtat efectiva de dones i homes. El projecte va ser fruit d'àmplies jornades de discussió, centrades sobre tot en el com i els mitjans. En una primera fase, vam analitzar, reflexionar i treballar sobre la forma i els instruments que facilitarien el nostre objectiu. La discussió va ser intensa, especialment, pel que fa a la forma d'introduir el concepte i idees esmentades. La disjuntiva estava en si donar èmfasi a una presentació transversal o a una específica, mitjançant jornades o sessions ad-hoc. Es tractava de: o bé proposar una formació específica mitjançant l'oferta de cursos amb reconeixement de crèdits de lliure elecció o d'incidir de forma transversal mitjançant la introducció de la sensibilització de gènere en algunes de les assignatures obligatòries o optatives dels diferents ensenyaments de la Facultat d'Economia i Empresa i de la Facultat de Dret de la UB. Finalment, va prevaler la idea de introduir la perspectiva de la formació transversal, això és, introduir la sensibilització envers les desigualtats de gènere com competència genèrica treballada en el marc de assignatures curriculars dels diferents plans d'estudis. Els factors que van preponderar en l'elecció anaven relacionats amb l'abast del projecte i la seva extensió al major nombre d'estudiants possibles i amb la importància de seguir el mandat del gender mainstreaming, que situa les accions en la línia de transversalitat,

A més, la formació transversal ens permetria arribar no només als estudiants interessats en aquesta temàtica sinó a tot l'alumnat que cursa una determinada assignatura augmentant, així, l'abast de sensibilització.

En la mateixa línia, el projecte també es va permetre reflexionar sobre com avaluar els coneixements i competències adscrits a aquesta temàtica, sobre com i quins indicadors utilitzaríem així com sobre les dificultats associades a una valoració amb força elements de subjectivitat.

5.1 Context d'aplicació

La nostra intervenció es vincula a nou assignatures de sis ensenyaments impartits a dues Facultats. Concretament, en la Facultat d'Economia i Empresa de la UB: els graus d'Administració i Direcció d'Empresa (ADE), d'Economia, de Sociologia i Empresa Internacional (New Degree International Business). A la Facultat de Dret, el present projecte es vincula amb l'ensenyament de Gestió i Administració Pública (GAP), de Ciències

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

Polítiques i de l'Administració (CCPA) i de Relacions Laborals. Les assignatures objecte de la nostra acció formen part majoritàriament de la formació bàsica de primer i segon curs.

Malgrat que, com hem dit, ha prevalgut la idea de la transversalització també varem estimar convenient incorporar al projecte una assignatura de formació específica en termes de gènere. L'assignatura és una optativa del grau d'ADE: Dones, Treballs i Societat, que serà tractada com variable de control. La idea és mesurar l'impacte diferencial sobre grups amb diferent grau de conscienciació i reflexionar sobre l'abast de la sensibilització,

Metodologia

Es realitzaran 2 fases d'implantació i 1 d'avaluació:

Fase 1

- a) selecció d'una lliçó i redissenyar-la incorporant-hi la dimensió de gènere;
- b) seleccionar lectures i materials de treball;

Fase 2. Implementació a l'aula de l'acció d'aprenentatge. Podrà adequar-se a diferents formats en funció del grup i la matèria.: Treball, en grups reduïts i postes en comú, estudi de cas, aula inversa, etc.

Fase 3. Avaluar l'abast de l'acció docent i dels resultats, mitjançant:

- 1. Anàlisi del rendiment i de l'adquisició de la capacitat d'anàlisi i visió crítica. Ho farem dissenyant una enquesta de valoració i satisfacció de les pràctiques.
- 2. Anàlisi del grau de sensibilització. Ho farem mitjançant la posada en marxa de dinàmica de grups i valorant la participació posterior en les propostes de les diverses Comissions d'Igualtat i també en l'elecció de temàtiques dels TFG.

5.3 Observacions

A data de tancament d'aquesta comunicació el projecte està en la seva fase inicial de desenvolupament. Comptem amb una primera fase exploratòria d'aplicació i discussió de lectures i materials en temes de gènere així com la realització del curs de formació específica.. Hem observat el següent. En primer lloc, en els grups que els professors han començat a introduir la dimensió de gènere en alguna lliçó del programa, l'aprenentatge des d'aquesta nova perspectiva ha estat molt fluït i fàcilment els/les estudiants ho han incorporat a la seva formació.

L'assignatura optativa d'ADE titulada Dones, Treballs i Societat, assignatura de control, ha mostrat alguns límits, fonamentalment els que fan referència a uns/unes estudiants no

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENENTATGE

habitua des a treballar des d'aquesta perspectiva. Tot i el seu gran interès, els buits que tenen sobre aquesta aproximació de gènere fa que els hi costi enormement assimilar l'aprenentatge conceptual, instrumental i analític que es requeriria..

Durant aquest període, la Comissió d'Igualtat de la Facultat també va proposar una activitat relacionada amb la Història, l'economia i la sociologia. Feia referència a la lluita de les treballadores de Jaeger Ibérica (actual Magneti Marelli) contra la discriminació salarial que patien respecte als seus companys masculins. Els fets van passar als finals dels anys vuitanta i van implicar canvis en la consideració del treball que feien les a les fàbriques. L'acte va comptar amb la participació de més de 200 estudiants/es, molts d'ells integrants de les assignatures d'Economia i Història. Això ha estat un fet diferencial respecte a altres activitats organitzades per la Comissió d'Igualtat i pot considerar-se un primer element de sensibilització.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Borderias, C., Carrasco, C. i Torns, T. (2011): El trabajo de cuidados. Historia, teoría y políticas. Barcelona: Catarata.

Bridenthal, R. i Kooz, C. (1987): Becoming visible: women in European history. Boston: Houghton Mifflin, 2nd Edition.

Carrasco, C. (2005): "La Economía Feminista una apuesta por otra economía" en M. Jesús (coord): Estudios sobre género y economía. Madrid, Akal.

Donoso, T i Velasco, A. (2013): ¿Por qué una propuesta de formación en perspectiva de género en el ámbito universitario?. Profesorado, Vol 17, 1: 71-88.

Ferber, A. i Nelson, JA (1993):. Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics. Chicago: University of Chicago Press.

González, J. i Wagenaar, R. (2003): Tuning Educational Structures in Europe: Informe Final Bilbao: Universidad de Deusto. Recuperat de: [http://www.relint.deusto.es/TUNINGProject/spanish/doc_fase1/Tuning%20Education al.pdf](http://www.relint.deusto.es/TUNINGProject/spanish/doc_fase1/Tuning%20Education%20al.pdf)

Janssens, A. (1997): "The Rise and Decline of the Male Breadwinner Fa An Overview of the Debate Preview", International Review of Social History, 42 (S5), pp. 1 -23.

Lerner, G. (1986): The creation of Patriarchy. Oxford: Oxford University Press.

Millet, K. (1971): Sexual Politics. London: Ruport Hard-Davis Ltd.

Pérez Orozco, A. (2005): "Economía de género y Economía Feminista. ¿Conciliación o ruptura). Revista Venezolana de Estudios de mujer. Vol 10, 24: 43-64
Revista CIDUI 2016
www.cidui.org/revistacidui
ISSN: 2385-6203

IMPACTES DE LA INNOVACIÓ EN LA DOCÈNCIA I L'APRENTATGE

Picchio, A. (2009): "Condiciones de vida: perspectivas, anàlisis econòmic i polítcs públics".
Revista de Economía Crítica, 7: 27-54

Scott, J. (1986): "Revisiting Gender: A Useful Category of Historical Analysis", American
Historical Review , 91, (5), pp.1053-75.